© ПАЛІТЫЧНАЯ СФЕРА
ISSN 1819–3625 №15(2), 2010

Аляксей Ластоўскі

Крызіс веды пра Беларусь

Bekus, Nelly *(2010). Struggle Over Identity. The Official and the Alternative «Belarusianness».* Budapest: Central European University

Ужо даўно адзначана, што Беларусь не ўяўляе з сябе асаблівага прадмету зацікаўлення ні для Еўропы, ні для астатняга свету. Пра цікавасць, зразумела ж, кажуць, бо ігнараванне краіны ў непасрэднай блізасці да Еўрапейскага Звязу выглядае не зусім паліткарэктна. Але інтарэс гэты намінальны, бо ён праяўляецца хутчэй у любаванні дзікунскай экзотыкай «апошняй дыктатуры ў Еўропе», чым у спробах аднесціся да Беларусі інтэлектуальна і стратэгічна. У якасці прыкладу можна прывесці практычна поўную адсутнасць акадэмічных і экспертных асяродкаў па-за межамі Беларусі, якія б займаліся вывучэннем нашай краіны. Спецыялістаў па Беларусі можна пералічыць за дзве хвіліны, дый большыня іх займаецца нашаю краінаю ў якасці дадатку да тэматыкі Украіны. І сапраўды, Беларусь – гэта «сэрца цемры» пасярод Еўрапейскага кантыненту, пра яе жудасную ірацыянальнасць лепш забыць ці проста чакаць, калі ж Расія нарэшце верне сваю закінутую правінцыю.

Звычайна такую асіметрыю зацікаўленасці, характэрную не толькі для Беларусі, але і для іншых «посткаланіяльных» краінаў, спрабуюць выправіць эмігранты. Маюцца на ўвазе людзі, якія пакінулі сваю радзіму, але добра яе памятаюць і пры гэтым трапілі ў заходняе акадэмічнае асяроддзе, дзе ім таксама трэба заняць уласную нішу. Чакаць нейкіх тэарэтычных і метадалагічных інавацыяў ад такіх выгнаннікаў ніхто не будзе, а вось зацікаўленасць у эксклюзіўнай інфармацыі пра Богам пакінутыя месцы сапраўды існуе. Часам эміграцыя аказваецца здольнй інстытуцыяналізаваць сваю спецыфічную веду. У якасці добрага прыкладу зноў можна прывесці нашых паўднёвых суседзяў, якія яшчэ за савецкім часам здолелі стварыць два сур'ёзныя акадэмічныя асяродкі: Гарвардскі ўкраінскі даследчы інстытут (Harvard Ukrainian Research Institute), заснаваны ў 1973 г., і Канадскі інстытут украінскіх даследаванняў пры Універсітэце Альбэрты (Canadian Institute of Ukrainian Studies), заснаваны ў 1976 г. Беларусы нічым падобным пахваліцца не могуць. Таму і дагэтуль кожная новая кніга пра Беларусь, што выходзіць на англійскай мове, выклікае нават невялікае здзіўленне.

Можна толькі вітаць з'яўленне кнігі Нэлі Бекус «Барацьба за ідэнтычнасць», да таго ж у даволі прэстыжным выдавецтве Цэнтральнаеўрапейскага ўніверсітэту (Будапешт, Вугоршчына). Цікава, што біяграфія аўтаркі адлюстроўвае адзнача-

ную траекторыю кар'еры вучонага-эмігранта. Часам Нэлі Бекус называе сябе беларускім аўтарам, але ўжо даўна (з 1999 г.) жыве і працуе ў Варшаве. Такая пазіцыя дае магчымасці для пашыранай кампетэнцыі: акрамя непасрэднага ведання беларускага кантэксту можна мець шчыльны кантакт з сучаснымі трэндамі польскай і заходняй навукі.

Зразумела, гэта павышае і патрабаванні да тэксту, вымушае ставіцца да яго больш сур'ёзна. Тым больш, што ўводзіны ў кнігу пачынаюцца з жорсткай канстатацыі праблемнасці вывучэння беларускай посткамуністычнай трансфармацыі, якая праяўляецца ў панаванні шэрагу «базавых ісцінаў», што робяцца ўсё больш самадастатковымі. У якасці адной з такіх аксіяматычных ісцінаў Нэлі Бекус прыводзіць сцверджанне, што недахоп беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці стымулюе беларускі аўтарытарны рэжым. Сапраўды, з фіксацыяй крызісу даследаванняў беларускае ідэнтычнасці, якія робяцца ўсё больш банальнымі і стэрэатыпічнымі і ўсё менш могуць штосьці патлумачыць, можна толькі пагадзіцца. З іншага боку такая заяўка на пачатку кнігі задае і модус чаканняў ад яе зместу. Міжволі ўжо бачацца крытычная рэвізія наяўнага апісання беларускай сітуацыі ды фармуляванне нейкіх новых канцэптуальных падыходаў.

Але ўжо праз два абзацы насцярожаны чытач адчуе расчараванне: «*Мэтаю гэтай працы ёсць прэзентацыя посткамуністычнай Беларусі як публічнай і культурнай прасторы, дзе разгортваецца "барацьба за ідэнтычнасць" паміж афіцыйным і апазіцыйным дыскурсамі і дзе абодва дыскурсы абвяшчаюць сябе адзіным голасам сапраўднай беларускасці*» (с. 4). То бок насамрэч гэтая кніга ўяўляе з сябе разгортванне яшчэ аднагой «аксіяматычнай ісціны», якая пануе ў шматлікіх іншых публікацыях і беларускіх, і заходніх аўтараў. Але на гэтым кропкі ў рэцэнзіі я ставіць не буду, а ўсё ж такі паспрабую пашукаць на гэтых старонках і залатыя макулінкі сэнсу.

Не дужа ўдалаю падаецца прапанаваная структура кнігі. Пачынаецца праца з апісання асаблівасцяў трайной (палітычнай, эканамічнай і грамадзянскай) трансфармацыі посткамуністычнай Беларусі. У другой главе аўтарка звяртаецца да тэорыі ды разглядае сучасныя падыходы да вывучэння нацыі ды нацыяналізму. У гэтай жа главе яна разглядае і гісторыю беларускага нацыяналізму, асабліва спыняючыся на нацыянальным адраджэнні мяжы XIX–XX стст. і фармаванні беларускай ідэнтычнасці за савецкім часам. У трэцяй, апошняй главе яна зноў вяртаецца да сучаснасці ды апісвае барацьбу двух дыскурсаў за гегемонію над беларускасцю. Такія скокі (сучаснасць–тэорыя–гісторыя–сучаснасць) збіваюць з панталыку, і адыход ад класічнай структуры (тэорыя–метадалогія–гісторыя–сучаснасць) наўрад ці можна лічыць абгрунтаваным.

Такім чынам, кніга пачынаецца з апісання найноўшай гісторыі Беларусі. Нягледзячы на крытычны пасыл, закладзены на пачатку прадмовы, Нэлі Бекус пры напісанні свайго тэксту выбірае стратэгію стварэння поліфанічнага наратыву. Гісторыя таго, як Аляксандр Лукашэнка прыйшоў да ўлады і ўсталяваў аўтарытар-

ны палітычны рэжым, падаецца як адзіны несупярэчлівы аповед, куды ўплятаюцца галасы розных аўтараў. Сама Нэлі Бекус пры напісанні першай главы сыходзіць у пазіцыю метаназіральніка, які з рэчаіснасцю сутыкаецца толькі праз апасродкаваныя тэксты (у найлепшым выпадку, праз вынікі сацыялагічных апытанняў). Таму прыход Лукашэнкі да ўлады, сутнасць палітычнага рэжыму ў Беларусі ці асаблівасці посткамуністычнай трансфармацыі падаюцца не як уласны досвед і яго асэнсаванне, а як вынік кампіляцыі рознай аналітычнай літаратуры і звядзення разрозненых пазіцыяў і выказванняў іншых аўтараў у адзіны тэкст. Зноў жа, такі падыход ёсць практычным адмаўленнем ад задачаў крытычнага перагляду поля даследаванняў Беларусі. Замест таго, каб кантэкстуалізаваць веду пра нашу краіну, паказваць абумоўленасць інтэрпрэтацыяў, шукаць разрывы ў цэласнасці рэпрэзентацыяў, аўтарка кнігі «Барацьба за ідэнтычнасць» папросту сшывае свой тэкст са слоў іншых. Пералік розных «лэйблаў» беларускага рэжыму – ці то «суперпрэзідэнцтва», ці то «неакамунізм», ці то «султанізм», ці то «лукашызм» – нагадвае каталагізацыю розных поглядаў. Яны не маюць між сабою сутнасных супярэчнасцяў, а проста рознымі словамі кажуць пра адно і тое ж, што прыводзіць урэшце да спрашчэння рэчаіснасці, якая ўжо зразумелая a priori.

У сваім аналізе посткамуністычнай трансфармацыі Нэлі Бекус звяртаецца да ўжо класічнай схемы транзіту, якая ўключае працэсы дэмакратызацыі палітычнай сістэмы, рынкавых рэформаў у эканоміцы і фармавання грамадзянскай супольнасці. Відавочна, што выпадак Беларусі ніяк не хоча ўлазіць ў пракруства ложа транзіталогіі. Таму цалкам слушнаю выглядае прыведзеная ў тэксце крытыка гэтай парадыгмы Крыстыянам Гэрпфэрам (Christian Haerpfer): ён у якасці альтэрнатывы прапаноўвае «трансфармацыйны падыход» (transformation approach), што адмаўляецца ад загадзя вызначаных мэтаў для працэсу зменаў. Аднак дэкларатыўная згода з такім падыходам падрываецца ўласна апісаннем трайной трансфармацыі, выкананым усё ж згодна са стандартамі транзіталогіі, дзе мэты якраз ёсць строга вызначанымі.

Так, афармленне беларускай палітычнай сістэмы апісваецца аўтаркай як разбурэнне дэмакратычных прынцыпаў і канцэнтрацыя ўлады ў прэзідэнцкіх руках, што зноў жа разумецца як адхіленне ад «ідэальнай» лініі дэмакратызацыі. Эканамічнае развіццё Беларусі ўсё ж падаецца больш амбівалентным, бо адсутнасць патрэбных рынкавых рэформаў суправаджаецца эканамічнаю стабільнасцю і нават развіццём, хоць тлумачыцца такі «эканамічны цуд» зноў жа праз банальную версію пра залежнасць ад падтрымкі Расіі. І нарэшце, развіццё грамадзянскай супольнасці апісваецца як рэпрэсіўны працэс выцяснення недзяржаўных арганізацыяў з публічнай сферы ў паралельны свет «па-за ўладаю».

Хоць, як ужо было пазначана, корпус літаратуры па Беларусі не такі ўжо і вялікі, але менавіта гэтыя тэмы разабраныя даволі дэталёва. На шчасце, аўтарка кнігі не абмяжоўваецца шэраговым апісаннем гэ-

тых вядомых працэсаў, а спрабуе ісці далей, шукаючы перадумовы ўсталявання аўтарытарызму. Разуменне нашай краіны як нейкага адмысловага выключэння з агульных працэсаў (гэтая візія найбольш пашыраная ў заходняй аналітыцы) патрабуе і пошуку нейкага спецыфічнага комплексу прычынаў для такога ўнікальнага шляху. Зразумела, што некаторыя з пералічаных Бекус прычынаў – няздатнасць дэмакратычнага руху часоў позняй перабудовы перахапіць уладу ці адсутнасць папярэдняй дэмакратычнай дзяржаўнасці – прадстаўленыя ў рэгіёне і наўрад ці могуць сапраўды патлумачыць выключ(а)насць Беларусі. Адным з найбольш важкіх аргументаў для казусу Беларусі зрабілася пазначэнне пазітыўнага досведу савецкага часу, і гэты сюжэт адмыслова разгортваецца ў другой главе кнігі.

Цікава, што аўтарка шукае перадумовы і для дэмакратызацыі, пры гэтым зноў жа яўна апелюючы да патрэбнай і вызначанай мэты посткамуністычнай трансфармацыі ў Беларусі. Адным з ключавых момантаў для Нэлі Бекус выступаюць вынікі даследавання індэксу дэмакратыі, праведзенага ў 15-ці краінах паміж 1991 і 1998 гг. пад кіраўніцтвам усё таго ж Крыстыяна Гэрпфэра (Haerpfer, 2002). Паводле вынікаў, беларусы ў сваіх палітычных прэферэнцыях адныя з найбольш «дэмакратычных» нацыяў у Сярэдне-Усходняй Еўропе і саступаюць толькі эстонцам.

Вынікі гэтага даследавання вельмі часта сустракаюцца на старонках кнігі «Барацьба за ідэнтычнасць», ствараючы ўрэшце ўражанне, што мы маем справу не з нейкаю фіксаваную сацыёлагамі ў акрэслены перыяд тэндэнцыяй, а з натуральным фактам, уласцівай беларусам характарыстыкай. Наогул, вельмі часта ў тэксце сустракаецца рознага кшталту сацыялагічная інфармацыя, што зусім не здзіўляе, бо аўтарка мае навуковую ступень па сацыялогіі. З іншага боку манера прэзентацыі гэтай інфармацыі мае пэўныя хібы, якія можна акрэсліць як прымат сінхроннасці ды грэбаванне кантэкстам. Вынікі апытанняў розных гадоў (і розных даследчых інстытутаў) падаюцца ў тэксце ўперамешку, без храналагічных сувязяў, што часам стварае ўражанне нейкай застылай карцінкі Беларусі, дзе нічога не адбываецца і не змяняецца.[1]

То бок Нэлі Бекус ідзе па шляху камбінавання гетэрагеннай інфармацыі ў нібыта гамагеннае апісанне,

[1] У якасці прыкладу можна прывесці параграф «Нацыянальны гонар і парадоксы русіфікацыі» (с. 65–71), які ў найбольшай ступені насычаны вынікамі розных сацыялагічных даследаванняў. У гэтым тэксце прыводзяцца звесткі даследаванняў (пералік адпавядае кніжнаму) 2005, 2001, 2005, 1995–1998, 2005, 1992–1993, 1996 гг. – гэта вынікі НІСЭПД, «World Values Survey» і польскіх сацыёлагаў. Да таго ж у гэтым параграфе разглядаецца толькі пытанне гонару за краіну сярод беларусаў, а пра парадоксы русіфікацыі гаворка ідзе ў наступным параграфе «Парадоксы палітычнай і лінвістычнай русіфікацыі», так што ёсць ідавочная праблема і з суаднясеннем назвы гэтага параграфу і яго зместу. У якасці больш пазітыўнага прыкладу выкарыстання сацыялагічнай інфармацыі можна назваць папярэдні параграф «Расійскі фактар у самаўспрыняцці беларусаў», дзе сапраўды адсочваюцца працэсы зменаў, хоць і ў характэрным стылі «міксту».

статычнае і пазбаўленае дынамікі, што ёсць відавочным скажэннем метадалагічных стандартаў сацыялагічнай навукі. Акрамя таго, у кнізе можна сустрэць і проста грубыя памылкі пры выкарыстанні сацыялагічных звестак. Так, на с. 4 падаецца лічба 58% выбарцаў, якія ў 2006 г. прагаласавалі за Лукашэнку (паводле вынікаў даследавання НІСЭПД), у той жа час на с. 21 зноў падаецца тая ж інфармацыя, але лічба змяняецца да 63 %. Часта ў тэксце сустракаюцца вынікі сацыялагічных даследаванняў без пазначэння года правядзення як неістотнай інфармацыі (даводзіцца шукаць у першакрыніцах).

Але вернемся да зместу кнігі. Адным з найбольш цікавых месцаў, на мой погляд, ёсць параграф «Аргументы і парадоксы слабой беларускай ідэнтычнасці», дзе Нэлі Бекус цалкам справядліва і слушна аспрэчвае адну з «аксіяматычных ісцінаў» даследаванняў Беларусі пра тое, што поспех аўтарытарнага рэжыму вынікае са слабой нацыянальнай ідэнтычнасці. Выкарыстанне багатага сацыялагічнага матэрыялу дазваляе заўважыць тры тэндэнцыі, якія ставяць пад сумнеў гэтую тэзу:

1) паступовы адыход беларускага насельніцтва ад падтрымкі аб'яднаўчага праекту з Расіяй і ўсведамленне каштоўнасці дзяржаўнай незалежнасці;

2) узмацненне грамадзянскай ідэнтычнасці і гонару за сваю краіну сярод жыхароў Беларусі;

3) хібнасць палітычна-лінгвістычнай дыверсіфікацыі беларускай прасторы, дзе беларускамоўныя жыхары атаясамліваюцца з дэмакратычнай апазіцыяй, а рускамоўныя – з прыхільнікамі Лукашэнкі.

Грунтаванне на сацыялагічнай інфармацыі дазваляе Бекус цалкам справядліва паставіць пад сумнеў агульнапрынятыя меркаванні пра нягегласць і недаразвітасць беларускай ідэнтычнасці. Адзінае, што фіксацыя найбольш відавочных фактаў, якія падрываюць гэтую тэорыю, не закранае базісу такой стэрэатыпізацыі Беларусі, угрунтаванай у прадукаванні дамінуючай веды, дзе вызначаюцца мэты і прыярытэты, а тое, што аддаляецца ад інструкцыяў, кляймуецца і стыгматызуецца. Але варты падтрымкі сам крок, зроблены Нэлі Бекус у аспрэчванні гэтай не толькі састарэлай, але і шкоднай схемы.

У другой жа главе аўтарка аддаляецца ад непасрэднага аналізу сітуацыі ў Беларусі, спрабуючы найперш вызначыцца з тэарэтычнымі падыходамі да нацыі ды нацыяналізму (хоць, зноў жа, гэта лепш было зрабіць на пачатку кнігі). Падобнай праблематыцы прысвечаны вялікі корпус грунтоўных працаў, таму ад гэтай часткі кнігі асаблівых адкрыццяў чакаць не даводзіцца. Адзначым толькі, што сучаснае разуменне нацыяў і нацыяналізму аўтарка зводзіць да двух асноўных падыходаў: мадэрнісцкага (Э. Гелнэр, Э. Хабсбаўм) і этнасімвалічнага (Э. Сміт, М. Грох). Нэлі Бекус, апісваючы, на яе думку, два асноўныя падыходы, зноў змяшчаецца ў сваю любімую пазіцыю мета-назіральніка, які прыводзіць набор розных меркаванняў, але з такога месца выбраць нейкі акрэслены падыход для ўласнай працы робіцца немагчымым. Адсюль натуральным чынам паўстае меркаванне, што для аналізу

беларускай сітуацыі варта ўжываць і мадэрнісцкі, і этнасімвалічны падыход, кожны з якіх мае сваю праўду.

У другой палове гэтай главы Н. Бескус спрабуе падсумаваць напрацоўкі сучасных даследаванняў, прысвечаных ажыццяўленню савецкай нацыянальнай палітыкі. Для аўтарскага разумення развіцця беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці істотным робіцца той фундаментальны пераварот у савецкіх штудыях, які ажыццявіўся за два мінулыя дзесяцігоддзі і звязаны перадусім з імёнамі амерыканскіх даследнікаў: Т. Марціна, Р. Суні, Р. Брубэйкера.[2] Савецкі Саюз апісваецца цяпер пераважна не як рэпрэсіўная імперыя, што жорстка падаўляла нацыянальныя амбіцыі паняволеных народаў, а як дзяржава, дзе былі створаныя інстытуцыйныя перадумовы для развіцця спектру нацыянальных ідэнтычнасцяў, што ўрэшце прывяло да ўзнікнення належных магчымасцяў для паўставання нацыянальных дзяржаваў.

Гэты падыход у дачыненні гісторыі БССР, у прыватнасці, плённа выкарыстаў у сваім артыкуле Сяргей Богдан, даводзячы, што савецкая нацыянальная палітыка шмат у чым спрыяла развіццю беларускасці, хоць, зразумела, у рэдукаванай пад сацыялістычную ідэалогію форме. На жаль, ягоны артыкул «БССР і беларускі нацыяналізм» (Богдан, 2009) выйшаў не так даўно, таму Нэлі Бекус не магла ім скарыстацца, і яе тэкст выглядае больш падобным да схематычнай рэтрансляцыі напрацовак аўтараў-першапраходцаў на беларускі матэрыял. З іншага боку высновы кшталту «*ўвесь перыяд савецкай улады можа разглядацца як спецыфічны працэс афармлення беларускай нацыі, інкарпараванай у ідэалагічную схему савецкага рэжыму*» (с. 133), пакуль яшчэ выглядаюць свежым дыханнем у асвятленні перыяду БССР. Будзем спадзявацца, што кніга «Барацьба за ідэнтычнасць» таксама паспрыяе даўно наспеламу перагляду гісторыі савецкага перыяду, якая пакуль найперш вызначаецца ў рыторыцы змагання ці апалагетыкі, хоць ужо настаў час прааналізаваць гэты перыяд больш аб'ектыўна.

І нарэшце, трэцяя глава складаецца з вынікаў уласных даследаванняў Нэлі Бекус, і той, хто ўжо стаміўся ад пераказвання думак іншых аўтараў, можа звярнуцца да арыгінальных высноваў. На вялікі жаль, нічога якасна новага ў беларускія даследаванні аўтарка прыўнесці так і не змагла. Асноўная канцэптуальная ідэя – што ў сучаснай Беларусі за культурна-палітычную гегемонію змагаюцца дзве версіі нацыянальнай ідэі (афіцыйная і альтэрнатыўная) – ужо таксама прэтэндуе на статус змярцвелай «аксіяматычнай ісціны». Тая істотная змена ў канцэптуалізацыі, якую Нэлі Бекус прыводзіць у сваю заслугу, а менавіта тое, што адну нацыянальную ідэю яна замяняе дзвюма (то бок надае афіцыйнаму праекту таксама статус нацыянальнага, які за ім прызнаюць не ўсе даследнікі), ужо даўно зрабілася відавочнаю.

Таму і гэтая кніга становіцца ў шэраг шматлікіх даследаванняў Беларусі, дзе наша краіна апісваецца як прастора, падзеленая паміж су-

[2] Гл.: Martin, 2001; Suny, 1998; Brubaker, 1996.

працьлеглымі «дыскурсамі», кожны з якіх валодае сваёй логікаю, мэтамі і каштоўнасцямі, практыкамі і магчымасцямі інстытуцыйнага ўвасаблення. Гэта прыводзіць да непазбежнай рэдукцыі складанай рэчаіснасці, з выключэннем усіх феноменаў, якія існуюць «паміж», з тэндэнцыяй ігнаравання ўзаемадзеянняў і ўзаемаўплываў, трансфераў і запазычанняў (але ж, як мы памятаем, аўтарка мае схільнасць да статычных карцінак, таму тут няма чаму здзіўляцца).

Апісанне гэтых двух модусаў нацыянальнай ідэі пачынаецца з пераказу спрэчак між афіцыйнаю і альтэрнатыўнаю гістарыяграфіяй. На жаль, гэта яшчэ адна базавая схема, якая, хоць актыўна і выкарыстоўваецца ў працах шматлікіх паважаных аўтараў (Р. Ліндпэр, Г. Сагановіч, А. Смалянчук, А. Катлярчук), відавочна страціла ўсялякую эўрыстычную рэлевантнасць. У апісанні Нэлі Бекус гэтая аджылая схема яшчэ больш прымітывізуецца і ператвараецца ў суцэльны шаблон, які да таго ж выклікае шэраг абгрунтаваных сумненняў у метадалагічным плане. Па-першае, вельмі размытымі застаюцца крытэры падзелу паміж афіцыйнай і альтэрнатыўнай школамі, і спасылка на тое, што гісторыкаў падзяляюць геапалітычныя арыентацыі (адныя падтрымліваюць версію пазітыўнага расійскага ўплыву, а другія яго аспрэчваюць), яўна не дастатковая для абгрунтавання такога падзелу. Да таго ж параўнанне праводзіцца пераважна на падставе тэкстаў, напісаных у розныя часы і ў розных жанрах, што ёсць некарэктным. Ствараецца ўражанне, што аўтарка спрабавала прэзентаваць дзве максімальна супрацьлеглыя версіі беларускай гісторыі, і ахвяраю чысціні рэпрэзентацыі гэтага супрацьстаяння зрабілася сама гістарыяграфія.

Напрыклад, Нэлі Бекус падкрэслівае, што ў афіцыйнай гісторыі перыяд уваходжання тэрыторыі Беларусі ў склад Рэчы Паспалітай ацэньваецца негатыўна, а прыхільнікі альтэрнатывы разглядаюць яго ў пазітыўным ключы. Ужо нават па гэтым тэзісе любы чалавек, які больш-менш ведае развіццё і стан беларускай гістарыяграфіі, можа зразумець ступень спрашчэння і скажэння зместу дыскусіяў і фармавання пазіцыяў. Зразумела, што немагчыма апісаць гістарыяграфію без працэдураў рэдукцыі, але ў названым выпадку гэта прыводзіць да поўнага вынішчэння сутнасці.

Далей, у наступным параграфе, альтэрнатыўны праект беларускай нацыі распадаецца на дзве плыні. Адна з іх апісваецца як уласна «еўрапейскі» праект, што разглядае Беларусь як еўрапейскую краіну. Артыкуляцыя гэтага праекту грунтуецца на шэрагу асноўных прынцыпаў: ліберальна-дэмакратычная інтэрпрэтацыя нацыі (нацыя можа быць пабудаваная толькі на дэмакратычнай аснове), бачанне беларускага мінулага як часткі еўрапейскай гісторыі з агульнымі палітычнымі ды маральнымі каштоўнасцямі і геапалітычная арыентацыя на Захад. Але Нэлі Бекус на гэтым не спыняецца і вылучае яшчэ адну версію альтэрнатыўнай «беларускасці», якая грунтуецца на бачанні Беларусі як краіны, не прыналежнай ні Усходу, ні Захаду. Беларусь у такой інтэрпрэтацыі ляжыць на сутыку дзвюх цывілізацыяў, але

не належыць цалкам ніводнай з іх, асуджаная на пошукі ўласнага шляху.

Такі падзел, на маю думку, выглядае штучным і выклікае пярэчанні. Ужо напачатку даследніца сцвярджае, што «*два альтэрнатыўныя канцэпты беларускасці не толькі не супярэчаць адзін аднаму, але і часта аб'ядноўваюцца ў сваёй апазіцыі да прарасійскасці, якая дамінуе ў афіцыйнай культуры і палітыцы*» (с.156). Насамрэч, рытарычны заклік да «еўрапейскага» ці «міжцывілізацыйнага статусу» Беларусі не ёсць падставай, якая абумоўлівае адрозненні ў бачанні мінуўшчыны, сучаснасці і будучыні нашай краіны (і тым самым вызначае палітычныя і культурныя прэферэнцыі). Гэтыя дзве рэпрэзентацыі ўжо ператварыліся ў стандартныя клішэ і спакойна могуць падмяняцца і нават ужывацца побач. І ў такой якасці яны могуць выкарыстоўвацца з рознымі палітычнымі мэтамі, у тым ліку і ў некаторых фармулёўках дзяржаўнай ідэалогіі. Можна лёгка падабраць набор цытатаў Аляксандра Лукашэнкі, дзе ён кажа пра «еўрапейскасць» Беларусі або пра тое, што нашай краіне наканавана звязваць Захад і Усход. Адпаведна, мы маем справу не з «дыскурсіўнымі стратэгіямі», як імкнецца паказаць Нэлі Бекус, а ўсяго толькі з рытарычнымі фігурамі.

Уласна, і ў параграфе, прысвечаным беларускай дзяржаўнай ідэалогіі, аўтарка імкнецца да цэласнасці рэпрэзентацыі аб'екту, які ёсць эклектычным і супярэчлівым. На жаль, не паказваюцца вытокі гэтых супярэчнасцяў, шляхі камбінаторыкі і барацьба інтарэсаў, закладзеныя ў праект напісання дзяржаўнай ідэалогіі, затое цалкам слушна падкрэсліваецца прымат ідэі дзяржаўнай незалежнасці, які закладаецца ў гэты канструкт. Таму Нэлі Бекус і запісвае афіцыйную ідэалогію да нацыянальных ідэяў, і тут трэба з ёю пагадзіцца.

Далей аўтарка пераходзіць да апісання культурных маніфестацыяў альтэрнатыўнай беларускасці. На жаль, пачатковая ўстаноўка на строгую канфрантацыю апазіцыйных версіяў адыграла тут сваю негатыўную ролю, бо метафара палярызацыі зноў жа адмаўляе любую дынаміку, якая ўсё-ткі мае месца ў нашай краіне. Напрыклад, адною з такіх праяваў альтэрнатыўнай беларускасці Нэлі Бекус лічыць фільм Андрэя Кудзіненкі «Акупацыя. Містэрыі» і піша пра забарону кінастужкі ў афіцыйнай культурнай прасторы з прычыны відавочнай канфліктнасці з базавымі ідэямі афіцыйнай беларускасці. І публічны лёс гэтага фільму быццам характэрны для ўсёй альтэрнатыўнай беларускасці, выціснутай з публічнай прасторы. Але развіццё падзеяў ставіць гэтыя высновы пад сумнеў: кніга «Барацьба за ідэнтычнасць» пабачыла свет 1 траўня 2010 г., а ўжо летам гэтага года забарона на паказ фільму ў Беларусі была знятая, яго прадэманстравалі ў кінатэатрах і, больш за тое, паказалі на дзяржаўным тэлебачанні ў прайм-тайм. А сам Кудзіненка ўжо некалькі гадоў сябруе з Уладзімірам Замяталіным, дырэктарам «Беларусьфільму», і відавочна знаходзіцца ў фаворы дзяржаўнага кінематографу. Ці адлюстроўвае гэты факт таксама стан беларускай альтэрнатыўнай культуры?

Фактычна, толькі прыклад «Вольнага тэатру» сапраўды падпадае пад зададзеную інтэрпрэтацыю альтэрнатыўнай культуры, бо гэты праект удала спекулюе на сваёй рэпрэсаванасці ды прасоўванні дэмакратычных і еўрапейскіх ідэалаў ва «ўмовах дыктатуры». Яшчэ адзін прыклад альтэрнатыўнай беларускасці – рэканструктарскі рыцарскі рух – хутчэй разбурае візію двух варожых лагераў, бо ён не пабудаваны ў палітычнай логіцы (улада / апазіцыя), мае іншыя вытокі ды ўключае ў сябе разнастайнасць формаў. Гэта хутчэй адзін з тых феноменаў «паміж», на якіх пераважна і будуецца беларуская культура, але іх імкнуцца не заўважаць аналітыкі, што спрабуюць усімі магчымымі сродкамі знайсці канфлікт і супрацьстаянне. Сама Нэлі Бекус разумее, што прыклад рэканструктарскага руху не дужа адпавядае выстаўленым ёй крытэрыям, але гэта не робіцца для яе нагодаю, каб адмовіцца ад агульнай схемы двух дыскурсаў. Шкада.

Закончваецца кніга апісаннем афіцыйнай палітыкі ідэнтычнасці, якая прадстаўляецца праз стандартныя знакі: фестываль «Славянскі базар», фільм «Анастасія Слуцкая», дзяржаўныя святкаванні. Кантроль над інстытуцыйнымі рэсурсамі дазваляе дзяржаве цалкам паспяхова ажыццяўляць сваю «нацыянальную ідэю», якая засноўваецца на пачуцці прыналежнасці да беларускага народу як крыніцы дзяржаўнага суверэнітэту.

Падсумоўваючы, можна вітаць публікацыю гэтай кнігі, бо для англамоўнага чытача веда пра Беларусь вельмі абмежаваная – як па аб’ёме, так і па якасці. Але паводле сваёй сутнасці «Барацьба за ідэнтычнасць» ёсць хутчэй спадчынніцаю тых заганаў корпусу даследаванняў Беларусі, пра якія Нэлі Бекус піша ў прадмове да сваёй працы. Яна спрабуе артыкуляваць тыя моманты, якія да гэтага часу не былі адэкватна ўспрынятыя шмат якімі даследнікамі (спецыфічнае значэнне савецкага досведу для фармавання беларускай ідэнтычнасці ці ўключанасць нацыянальных інтарэсаў у фундамент дзяржаўнай ідэалогіі). Але бальшыня базавых схемаў, якія ўжывае аўтарка, яўна аджылі сваё і патрабуюць крытычнага перагляду. Найбольш крыўдна тое, што ўласна даследніцкая частка кнігі (трэцяя глава), якая разглядае змаганне афіцыйнай і альтэрнатыўнай версіяў беларускасці, канцэптуальна хібная і слаба прапісаная. Таму мы атрымалі хутчэй працу, якая падсумоўвае крызісныя моманты ў вывучэнні і рэпрэзентацыі беларускай сітуацыі ды ёсць моцным аргументам для наспелай рэвізіі гэтага поля. А спадзяванні былі куды большыя – на даследаванне, якое б адкрыла новыя дагляды ў разуменні Беларусі.

Літаратура, якая згадваецца ў рэцэнзіі

1. Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed. Nationhood and nationalism in the New Europe.* Cambridge University Press.
2. Haerpfer, C.W. (2002). *Democracy and Enlargement in Post-Communist Europe: The Democratization of the General Public in 15 Central and Eastern European Countries, 1991–1998.* New York.
3. Martin, T. (2001). *Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939.* Cornell University Press
4. Suny, R. (1998). The Soviet Experiment: Russia, the USSR, and the Successor States. Oxford University Press.
5. Богдан, С. (2009). «БССР и белорусский национализм». *Перекрестки*, № 1–2: 101–133.